

11. Орлов А.Б. Психология личности й сущности человека: парадигмы, проекции, практики: пособие для студентов психологических ф-тов. – М., 1995.
12. Психологическая помощь й консультирование в практической психологии / Под ред. М.К. Тутушкиной. – СПб., 2000.
13. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие й реализация / Пер. с англ. – М., 2002.
14. Семикин В.В. Психологическая культура й образование // Известия Российского государственного педагогического университета им.А.И.Герцена. № 2(3): Психолого-педагогические науки: Научный журнал. – СПб., 2002. – С. 26 – 36.
15. Сухомлинский В.А. Избранные педагогические сочинения. – Т. 3. – М., 1981.

УДК 378.015.31:331.54

*Тетяна Щербан, Ганна Щербан
(Мукачево, Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СВІДОМОСТІ ФАХІВЦІВ

У дослідженні розглядається професійна свідомість, яка відображає суть процесу професійного становлення й розвитку фахівця. Будучи системним, динамічним, багатоаспектним явищем, професійна самосвідомість включає когнітивний, комунікативний, мотиваційно-цільовий, операційний компоненти та характеризується не тільки прийняттям індивідом професійних ролей, але і конструюванням свого професійного майбутнього. У процесі професіоналізації змінюється й професійна самосвідомість. Вона розширюється, змінюються критерії оцінювання своїх професійних можливостей. Достатній рівень професійної свідомості сприяє формуванню у особистості прагнення до самореалізації.

Ключові слова: професійна свідомість, професіоналізація, професійне становлення, професіоналізм, професійна майстерність.

Professional consciousness, which reflects the essence of the process of professional development of a specialist has been considered in the study. As a systemic, dynamic, multidisciplinary phenomenon, professional self-awareness includes cognitive, communicative, motivational-targeted, operational components and is characterized not only by the individual's acceptance of professional roles but also by the design of professional future. In the process of professionalization, professional self-consciousness also changes. It is expanding, the criteria for evaluating professional skills are changing. Sufficient level of professional consciousness contributes to the formation of an individual's desire for self-realization.

Key words: professional consciousness, professionalization, professional formation, professionalism, professional skill.

Сучасні зміни у суспільстві зумовлюють актуалізацію досліджень з проблеми професіоналізації особистості. Професійно освоїти практичну діяльність можливо лише на індивідуально-особистісному рівні шляхом формування самосвідомості. Професійна самосвідомість – це результат процесів професійного самовизначення і самоорганізації, що детермінує уявлення про професію та усвідомлення себе у професії. Маючи різні джерела формування, одним з яких є професійна освіта, професійна самосвідомість обумовлюється низкою чинників, серед яких можна виокремити професійно важливі якості фахівця, професійні знання та вміння, ідеальні образи професії, професійне спілкування тощо. З огляду на актуальність проблеми, мета дослідження полягає у виявленні особливостей формування професійної свідомості майбутніх фахівців.

Розглядаючи підготовку майбутніх спеціалістів як період професійного становлення, можна припустити, що цей процес розвитку професійно значущих якостей та здібностей, професійних знань і вмінь, супроводжується активним якісним перетворенням особистістю свого внутрішнього світу, що приводить до принципово нового способу життєдіяльності - творчої самореалізації в професії. Аналіз професійної підготовки показує на недосконалість існуючої програми його підготовки. Ця проблема обумовлена у розмитістю, невизначеністю критеріїв еталона, на які орієнтуються вузи, інститути, готуючи фахівців. Наявність же розроблених професіографічних вимог до фахівців практично майже не справляє активного впливу на його становлення в процесі навчання. Один із перспективних напрямів перебудови професійної підготовки спеціаліста, на наше переконання, відкриває психологічна концепція вдосконалення підготовки фахівця.

Викладемо суть і головні принципи психологічної концепції підготовки фахівця високої кваліфікації. [4] У концепції вважається, що найважливішою цінністю фахівця, яка характеризує вершину досконалості суб'єкта як творчої особистості, є професіоналізм. За тим, якою є культура професіоналізму в усіх сферах життя суспільства, можна судити про те, на якому рівні цивілізованості та суспільно-економічного прогресу вона перебуває.

Психологічний аналіз різних видів діяльності – процесуального та результативного її аспектів – дав можливість виокремити ті компоненти, які в своїй єдності зумовлюють високу ефективність реалізації її програм. Було встановлено, що фундаментальними структурними утвореннями професіоналізму є: специфічність знань предмета діяльності і сформована на цьому ґрунті методологія професійного мислення; достатній досвід діяльності; творчий характер включення набутого досвіду в процес пошуку оптимальних варіантів виконання завдання; наявність чіткого орієнтувального образу стратегії і тактики виконання діяльності.

На підставі виокремлених компонентів структури професіоналізм можна визначити як творчий синтез якісно своєрідних професійних знань і практичного досвіду особистості, що зумовлює вибір оптимальної стратегії і тактики діяльності й забезпечує високу ефективність її виконання.

Узагальнюючи, зазначимо, що будучи системним, динамічним, багатоаспектним явищем, професійна самосвідомість включає когнітивний, комунікативний, мотиваційно-цільовий, операційний компоненти та характеризується не тільки прийняттям індивідом професійних ролей, але і конструюванням свого професійного майбутнього.

Комунікативний компонент, що передбачає розвинену комунікативну компетентність. Він містить соціально-когнітивні і комунікативні уміння (слухати іншого, розмовляти та вмовляти, встановлювати соціальний контакт, переконувати іншого, нав'ювати тощо). Даний комунікативний блок включає такі спеціальні якості як: замкнутість – товариськість, довірливість-підозрілість, прямолінійність-дипломатичність, підпорядкованість або домінантність, очікуване під час взаємодії ставлення від інших, акторські та режисерські, організаційні якості, які дозволяють ефективно впроваджувати активні психотехніки і групові засоби психокорекції. Також сюди належить уміння передавати раціональну та емоційну інформацію, встановлювати міжособистісні зв'язки, обирати оптимальний стиль спілкування в різних ділових ситуаціях, організувати та підтримувати діалог, здійснювати вербальний та невербальний вплив під час взаємодії.

Когнітивний компонент, до якого відноситься сфера знань особистості: особистісне знання, знання себе й інших; професійний образ Я. Найважливішою ланкою в його формуванні необхідно розглядати самопізнання, в результаті якого спеціаліст отримує знання про себе як фахівця, розвиває ці знання і формує загальне уявлення про себе як фахівця. Когнітивний компонент професійної самосвідомості також включає в себе знання про професію та її вимоги до особистості. Ці знання є основою для усвідомлення своїх якостей, а також закладають основи професійного світогляду. Даний компонент включає наступні професійно важливі якості: гнучкість, пластичність та динамічність мислення, розвинута уява, уважність, спостережливість, адекватність і сталість самооцінки, осмисленість життя, аутосимпатія та позитивне самовідношення. Базовими професійними якостями когнітивного блоку є рефлексія та інтелект.

Мотиваційно-цільовий компонент професійної свідомості передбачає сформовану позитивну мотивацію до професійної діяльності. Сюди належать такі якості як: нерішучість-смівливість, розслаблення-напруженість, самоінтерес, самоприйняття та самоповага, альтруїстичність, наявність цілей в житті, розвиненість системи особистісних смислів, орієнтованість на досягнення результативності.

Операційний компонент включає володіння основними професійними вміннями і навичками, які забезпечують практичне використання наявних теоретичних знань. Даний блок виражається в таких якостях як: емоційна стійкість, стриманість або навпаки експресивність, підвласність почуттям-висока нормативність поведінки; впевненість, самоконтроль, саморозуміння та самопослідовність; самореалізація; авторитарність, товариськість, покірність в діяльності.

Таким чином, сутність професійної самосвідомості полягає в усвідомленні майбутнім фахівцем себе в системі власної особистості,

професійної діяльності та спілкування. Професійна самосвідомість включає усвідомлення людиною норм, правил, моделі своєї професії як еталонів для сприймання власних якостей, розуміння себе як професіонала з певним рівнем самосвідомості, впевненості у собі, прагнення до самореалізації. Усвідомлення себе як суб'єкта професійної діяльності означає усвідомлення власної відповідальності та значущості своєї ролі у формуванні цілей та завдань діяльності, виборі засобів виконання діяльності, в отриманні кінцевого продукту.

Виділені вище структурні компоненти професійної самосвідомості виявляються у двох планах. В об'єктивному плані їхнім показником є професійна майстерність, в суб'єктивному – Я- концепція. Професійна майстерність розуміється як повна реалізація, самоздійснення особистості в професійній діяльності. Професійна майстерність як складова частина професійності в роботі психолога є сукупністю таких якостей фахівця, які відображають ступінь його кваліфікації, рівень знань та навичок у професійній діяльності [2]. Майстерність доцільно розглядати як найвищий рівень фахової діяльності, як вияв творчої активності особистості майбутнього спеціаліста.

Таким чином, професійна свідомість є найважливішою категорією, яка реально відображає суть процесу професійного становлення й розвитку фахівця. Будучи системним, динамічним, багатоаспектним явищем, професійна самосвідомість включає когнітивний, комунікативний, мотиваційно-цільовий, операційний компоненти та характеризується не тільки прийняттям індивідом професійних ролей, але і конструюванням свого професійного майбутнього. Професійна свідомість є основою професійної майстерності, тому що тільки усвідомивши себе як професіонала, особистість може удосконалювати ступінь оволодіння певним видом діяльності. Сформована професійна свідомість є основною умовою якісної трудової діяльності, та головним показником професіоналізму. Фундаментальними структурними утвореннями професіоналізму є: специфічність знань предмета діяльності і сформована на цьому ґрунті методологія професійного мислення; достатній досвід діяльності; творчий характер включення набутого досвіду в процес пошуку оптимальних варіантів виконання завдання; наявність чіткого орієнтувального образу стратегії і тактики виконання діяльності. У процесі професіоналізації змінюється й професійна самосвідомість. Вона розширюється, змінюються критерії оцінювання своїх професійних можливостей. У професіонала, який володіє достатнім рівнем самосвідомості, підвищується впевненість у собі, задоволеність своєю професією, зростає прагнення до самореалізації.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кокун О.М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: Монографія. – К.: ДП «Інформ.-аналіт. Агенство», 2012. – 200 с.
2. Чепелева Н.В. Формування професійної компетентності в процесі вузівської підготовки психолога-практика / Н.В. Чепелева // Актуальні

проблеми психології: наукові записи Інституту психології імені Г.С. Костюка. – К., 1999. – Вип. 19. – С. 271 – 278.

3. Шевченко Н.Ф. Професійна свідомість практичного психолога: структура та специфіка функціонування / Н.Ф.Шевченко// Психологія і суспільство. – Тернопіль, 2009. – №4. – С. 167 – 180.

4. Щербан Т.Д., Гоблик В.В. Деякі психологічні особливості підготовки успішного фахівця // Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка, Інститут психології Г.С. Костюка НАПН України. – Кам'янець-Подільський: Аксіана, 2016. – Випуск 31. – С. 569 – 582.